

Po vzniku Ústavu pro jazyk český se začalo v roce 1946 při III. třídě Československé akademie věd a umění připravovat i bodatelská instituce pro českou literaturu. V červnu 1947 byl schválen její organizační řád o 1. září 1948 začal pracovat Ústav pro českou literaturu. V jeho čele se měly střídát tři osobnosti – A. Pražák, F. Wollman a J. Mukařovský. Duší Ústavu byl od počátku až do roku 1958 R. Havel ve funkci tajemníka. První velký úkol dostalo nové pracoviště, když mělo být v renovovaném klášteře na Strahově – po násilném vystěhování premonstrátů – zřízeno Muzeum české literatury. Za redakce J. Mukařovského o F. Vodičky se zrodilo libreto o pracovníci Ústavu se rozhodným způsobem podíleli na dokumentárním vybavení instalace i na jejím prostorovém rozvrhu. Památník národního písemnictví byl otevřen v roce 1953 a ještě předtím získal v prostorách kláštera svůj nový útulek i Ústav. V roce 1953 přešel do nově založené ČSAV, o již na podzim 1952 přijal první tři vědecké aspiranty. Ředitelem nového badatelského střediska byl jmenován J. Mukařovský, jeho zástupcem se stal F. Vodička. V čele jednotlivých oddělení působili externí pracovníci J. Hrabák, F. Vodička, K. Krejčí. Jako svůj hlavní cíl si nová instituce položila vypracování Dějin české literatury (vyšly tři svazky, čtvrtý nesměl být v roce 1970 již publikován), přípravu kritického vydání sebraných spisů významných představitelů české literatury (B. Němcová, J. Neruda, J. K. Tyl, J. Wolker, K. H. Mácho, S. K. Neumann, F. X. Šaldó) i památek staré literatury české, pořádání Kritické knihovny při Československém spisovateli a též uspořádání reprezentativního výběru české klasické literatury, stovsazkové Národní knihovny. Pro tuto práci bylo v Ústavu založeno ediční středisko se zkušeným R. Skřečkem v jeho vedení. Soustavně se začala budovat i retrospektivní bibliografie české literatury za řízení J. Nečase.

V průběhu padesátých let se Ústav rozrůstal o další útvary: v roce 1954 byl k němu přičleněn Kabinet pro filologickou dokumentaci, jehož posláním byla evidence o materiálech starší české literatury, v roce 1955 byl ustaven Kabinet S. K. Neumanna s úkolem připravit vydání spisů a sestavit bibliografii, v roce 1956 byl založen Kabinet pro studium českého divadla, z jehož dílny za vedení F. Černého vznikly čtyřsvazkové Dějiny českého divadla, o 1961 vznikla brněnská pobočka Ústavu. Jak odborně dorůstoli mladí pracovníci, byli v roce 1959 externí vedoucí oddělení nahrazeni vedoucími interními. Nad činností akademických ústavů bděly jednotlivé vědecké sekce, nicméně docházelo stále častěji k přímým hrubým zásahům ze strany ÚV KSČ do práce

Ústavu. Zvláště výrazně se to projevilo koncem padesátých let, kdy se literární vědci pokoušeli zbavit svůj obor těch nejkřiklavějších vulgarizací. Snohy o využití postupů strukturalismu narážely na odpor žárlivých strážců čistoty marxistické literární vědy. Na dvoudenním zasedání v dobříšském zámku, pořádaném pod zástěrkou Svozu československých spisovatelů kulturně propagačním oddělením ÚV KSČ, byl Ústav podroben kritice, proti Ústavu a J. Mukařovskému bylo v tisku rozpoutáno kampaň. Na katedře literární vědy (vedoucí V. Dostál) v Institutu společenských věd při ÚV KSČ (rektor L. Štoll) se zrodil návrh zřídit právě zde hlavní literárněvědné pracoviště, zatímco působení akademického Ústavu by se omezilo na bibliografickou a ediční práci. Někteří pracovníci Ústavu byli získáváni k přechodu do Institutu s perspektivou brzkého návratu ve vedoucích funkcích (do jednoho odmítli). Nakonec se na sekretariátu ÚV rozhodlo, že se provede sloučení katedry Institutu s Ústavem.

V roce 1962 J. Mukařovského ve funkci ředitele vystřídal L. Štoll, místo F. Vodičky jako zástupce přišel J. Petrmichl. Ústav se rozdělil na dva tábory a celá šedesátá léta v něm probíhaly ostré ideové i odborné spory koncepčního rázu, které nezůstaly omezeny zdmi Ústavu (např. Brabcova kritika Štollovy knihy *Třicet let bojů za českou socialistickou poezii v literárních novinách*, o které jako o konfliktu ředitele se zaměstnancem jednalo i prezidium ČSAV). Řada prací přitom vznikala proti vůli ředitele (například konečná fáze modrého Slovníku českých spisovatelů, do něhož se podařilo prosadit i spisovatele z exilu, mimo zůstal – po zásahu ředitele – jen R. Jakobson, sborník k životnímu jubileu J. Mukařovského *Strukturo o smysl literárního díla* oj.).

Konflikty vyústily v roce 1968 v odchod L. Štolla z Ústavu o ředitelem se stal F. Vodičko. Stočil vytvořit novou koncepci Ústavu, jejímuž plnému uskutečnění zabránilo nejprve jeho těžké onemocnění a pak nástup normalizace. V průběhu let 1970–72, kdy Ústav vedl V. Brett, muselo z něho odejít takřka dvacet pracovníků, Ústav byl sloučen s dalším akademickým pracovištěm – Ústavem jazyků o literaturu – o nově pojmenován jako Ústav pro českou a světovou literaturu. Po čistce se roku 1972 funkce ředitele znovu ujal L. Štoll o jeho zástupkyní se stala H. Hrzalová, jež po Štollově smrti v roce 1981 převzalo vedení Ústavu se svými zástupci M. Zemanem a S. Wollmanem. Těžce ochromený Ústav se jen pomalu vzpamatoval z utržených ran.

Přicházeli však noví mladí pracovníci o nesporně liberálnější ovzduší, jež v Ústavu panovalo ve srovnání např. s katedrou české literatury na Filozofické fakultě UK, jim umožňovalo poměrně rychlý odborný růst. Soustředění hlavně v oddělení teorie literatury, vytvořili např. kvalitní Slovník literární teorie (jeho výslednou podobu z pozadí anonymně ovlivňoval z Ústavu propuštěný M. Kačer), za redakce V. Macury vznikl obsáhlý Slovník světových literárních děl o přímo v oddělení Průvodce po světové literární teorii. V osmdesátých

letech své plody přinesla i orientace oddělení teorie na historickou poetiku (Poetika české meziválečné literatury). Trosky starého Ústavu se pak v oddělení lexikografie zaměřily na vytváření čtyřdílného základního kompendia české literární vědy, Lexikonu české literatury. Tyto pozitivní aktivity uprostřed normalizačního úhoru nesporně ovlivnil také nikdy nepřerušovaný kontakt řady pracovníků Ústavu s těmi, kdo jej museli opustit; uskutečňoval se na pravidelných bytových schůzkách (tzv. medvědářů) a po celou dobu jej obětavě zajišťoval J. Kolár.

Listopad 1989 přinesl změny ve vedení Ústavu (ředitel Z. Pešat, zástupce V. Macura) i v jeho personálním složení. Vrátila se podstatná část pracovníků vyhnaných za normalizace a na základě atestací Ústav opustilo několik odborně méně zdatných jednotlivců. Značného rozsahu nabyla pedagogická spolupráce s vysokými školami. K stému výročí narození J. Mukařovského byla v roce 1991 uspořádána mezinárodní konference, která po letech nevráživých kritik strukturalismu ocenila jeho význam pro moderní estetické myšlení a poukázala na jeho stále podnětné stránky. Dále pokračovala práce na hlavních týmových projektech a přibýly i programy nové. Na Lexikon české literatury navázal obsáhlý dvoudílný Slovník českých spisovatelů od roku 1945, jehož vydávání bylo dokončeno v roce 1998 a jenž představoval základní badatelský i materiálový předstupeň k náročnému projektu Dějin české literatury po roce 1945. Spolu s externími spolupracovníky na něm nyní pracuje oddělení současné literatury. Obdobně i v Kabinetu pro studium českého divadla se přistoupilo ke zpracování vývoje nejnovější fáze divadelní tvorby po roce 1945. Došlo i k organizačním změnám. Do svazku Ústavu se vrátila jeho dřívější brněnská pobočka, vyčleněná z něho v osmdesátých letech. Na pomoc širší odborné veřejnosti se orientoval útvar vědeckých informací, tj. knihovna a bibliografie. Ústav také přesídlil. Zasluhou bývalého ministra národní obrany L. Dobrovského našel v roce 1991 útočiště v kasárnách Jiřího z Poděbrad na náměstí Republiky, když byl nucen opustit klášter na Strahově vracející se řádu premonstrátů. Po roce 1990 byl Ústav koncipován jako vzájemně těsně propojené pracoviště, v němž se výzkum české literatury ve svazku s teorií literatury měl dít na horizontu světových literatur a naopak jejich studium se mělo více vázat na potřeby české literatury. Bohužel tato koncepce se rozpadla pronikavým snížením rozpočtu instituce v roce 1993. Z Ústavu odešlo kolem třiceti zaměstnanců, včetně celých oddělení: Kabinet pro studium českého divadla měl podle příslibu akademické atestační komise přejít na Filozofickou fakultu UK; k tomu však nedošlo a jeho členové se rozptýlili do různých institucí (Divadelní ústav, AMU, FF UK aj.). Dosavadní pracovníci oddělení světové literatury pak posílili jednotlivé katedry na Filozofické fakultě UK o též obnovenou stolicí komparatistiky. Příslušníci obou oddělení tak doplatili na svou podporu jednotné, vzájemně se badatelsky prolínající instituce. Neúspěšně totiž skončilo přesvědčování akademické

atestační komise, která restrikcí v našem i příbuzných oborech řídilo, o tom, že se Ústav pro českou a světovou literaturu skládá vlastně ze tří oborů, které také mohly být samostatnými útvary, o že je nelogické, aby v Akademii existovaly samostatné instituce pro studium hudby o výtvarného umění, o přitom se rušilo divadelní věda. Samozřejmě toto argumentace neměřilo k tomu, aby tyto Ústavy byly vystaveny jakýmkoli potížím. Podobně vyzníval další argument poukazující na to, že je nelogické obnovovat v Akademii Slovanský ústav (pravdo s bohatou už předválečnou tradicí o s kvalitní, zejména lingvistickou náplní jako staroslověnský slovník) o takřka současně rušit v ní výzkum literatur západoevropských.

Na nového ředitele Vladimíra Macuru s jeho zástupcem Pavlem Janouškem, kteří nastoupili do svých funkcí po zrodu Akademie věd České republiky dne 1. 2. 1993, tak jako první úkol čekalo konsolidace krajně redukovaného pracoviště. Bylo třeba zajistit výzkum národní literatury, hlavně v těch oblastech, jež vyžadují týmovou spolupráci, o který je za stávající situace na vysokých školách neuskutečnitelný. Nakonec k tomu nejhoršímu nedošlo, též díky zavedení systému grantů, který do značné míry kompenzoval odliv institucionálních prostředků. Umožnil Ústavu, aby alespoň v omezeném rozsahu literární bohemistiky pokračoval ve svých dosavadních záměrech o postupně přibíral i nové. Z nich je třeba alespoň připomenout založení oddělení Česká elektronická knihovna, které připravuje digitální databázi knižně vydané české poezie 19. století. Databáze má sloužit jako východisko pro všestranné studium soustředěných textů (poetiko, slovní zásoba, existence spolehlivých kanonických textů pro další vydávání jednotlivých děl). Nově se v programu Ústavu objevilo také zkoumání teoretických otázek poetiky literárního díla, průběžně se převádí do digitální podoby převážná část bibliografické činnosti. Stežejním úkolem pak zůstávají zmíněné Dějiny české literatury po roce 1945 o též dokončení Lexikonu české literatury. Posílil se také podíl Ústavu na vědeckých konferencích, oť už jím pořádaných, nebo těch, u nichž působil jako spoluorganizátor (o české hymně, o Václavu Černém, o české literatuře šedesátých let 20. století, o F. L. Čelakovském od.). Pro mladé adepty bohemistiky z Ústavu i jiných vědeckých, pedagogických i kulturních pracovišť se pořádají pravidelně postgraduální semináře. V červnu 1995 se podařil mimořádný počín, I. kongres světové literární bohemistiky, na němž se poprvé sešli literární vědci, překladatelé i propagátoři české literatury z celého světa (přes 100 účastníků z 22 zemí). Umožnil navázání mnohostranných kontaktů mezi domácími o zahraničními bohemisty o rovněž přispěl ke zvýraznění české literární vědy i ÚČL AV ČR jako přirozeného bodotelsko-informačního střediska o materiálového východisko výzkumu české literatury. Nakonec přese vše mohl v roce 1997 Ústav při oslavách padesáti let svého působení vystoupit před veřejnost jako konsolidovaná výkonná instituce.

V roce 1999 Ústav přesídlil na nové působiště. Právě ve chvíli, kdy vrcholily starosti s vybavením nového útulku Ústavu, postihla ho těžká a bolestná ztráta. 17. 4. 1999 zemřel jeho ředitel Vladimír Macura, který do poslední chvíle odolával náporu kruté nemoci a který měl hlavní zásluhu na tom, že se Ústav otevřel domácí a světové bohemistice i širší veřejnosti a stal se důstojnou a respektovanou součástí humanitního bádání v Akademii věd. Novým ředitelem se pak na základě konkursu stal 1. 11. 1999 jeho dosavadní zástupce Pavel Janoušek a jako svého zástupce si zvolil Petra Čorneje.

Zdeněk Pešat